

Dana LĂPĂDAT-NICOLA
(Liceul Teoretic „Adam Müller
Guttenbrunn”, Arad) | ***Tristele și Ponticele ovidiene.
Diversitas în exil***

Abstract: (Ovid's *Tristia* and *Pontica. Diversitas in exile*) It is well known that, in the year 8 A.D. Ovidius was exiled to Tomis, on the shores of the Euxine Pontus, the Black Sea today, which caused him much suffering, removing him from his luxurious life in Rome. Thus, he was separated from his beloved wife, making him doubt the fidelity of some friends, fearing both his physical and mental safety, as none of his prayers have ever been taken into consideration by the emperor. The poetry of exile, represented by the 5 books of the *Tristia* and the 4 books of the *Epistulae ex Ponto*, casts a new light on Ovidius, the poet, turning to himself, becoming more aware of his weaknesses, fears, disappointment, unhappiness, all these caused by finding himself alone and deserted in an unknown country, in the middle of people governed by other traditions, by other mores, speakers of an unknown language. Since the very beginning, Ovidius has decided that the geographical space in which he will be forced to live is a hostile one, and the people of the area represent nothing but a great danger to him. Therefore, in the present paper, without lingering over the much-discussed reasons for his exile, I shall follow, through a thorough analysis of some poems from the *Tristia* and *Epistulae ex Ponto*, both the cultural and linguistic diversity, seen through the eyes of the exiled Ovidius. As far as Ovidius is concerned, diversity has manifested itself, for a long time, in its etymological sense, *diversitas*, *-atis* designating divergence, opposition, contradiction as well as distinction, variety, with reference to language. In this context, I shall also emphasize the documentary value of the poetry of exile, which provides valuable information on the places and inhabitants of the Euxine Pontus.

Keywords: *Tristia, Epistulae ex Ponto, exile, diversitas, Euxine Pontus.*

Rezumat: Este bine cunoscut faptul că, în anul 8 p.Chr., Ovidius a fost relegat la Tomis, la țărmul Pontului Euxin, fapt ce i-a produs multe suferințe, rupându-l de viața sa de răsfățat al Romei, îndepărtându-l de mult iubita și în versuri cântata sa soție, făcându-l să se îndoiască de fidelitatea unor prieteni, inspirându-i teamă pentru siguranța sa fizică și mintală, mai ales că nicio rugă de-a sa de a fi iertat de către împărat nu s-a arătat a fi cu succes. Poezia exilului, reprezentată de cele 5 cărți ale *Tristelor* și de cele 4 cărți ale *Epistolelor din Pont*, îl pune pe poetul Ovidius într-o nouă lumină, acesta întorcându-se spre sine însuși, recunoscându-și slăbiciunile, temerile, dezamăgirile, nefericirea pricinuită de singurătatea în mijlocul necunoscutului, în mijlocul unor oameni guvernați de alte tradiții, de alte moravuri, vorbitori ai unei limbi necunoscute. Încă dintru început, Ovidius decide că spațiul geografic în care va fi obligat să trăiască este unul ostil, iar oamenii zonei reprezintă pentru el un pericol. Așadar, în prezenta lucrare, fără a zăbovi asupra mult discutatele motive ale relegării, vom urmări, printr-o analiză minuțioasă a unor poeme din *Tristele și Ponticele*, diversitatea, atât cea culturală, cât și cea lingvistică, prin ochii exilatului Ovidius. În ceea ce-l privește pe Ovidius, diversitatea se manifestă, vreme îndelungată, în sensu-i etimologic, *diversitas*, *-atis* desemnând divergența, opoziția, contradicția, precum și deosebirea, varietatea, cu referire la limbă. În acest context, subliniem și valoarea documentară a poeziei exilului, care oferă informații prețioase asupra locurilor și locuitorilor de la Pontul Euxin.

Cuvinte-cheie: *Tristele, Ponticele, exil, diversitas, Pontul Euxin.*

Deși, în această lucrare, nu ne propunem să insistăm asupra detaliilor privitoare la viața lui Ovidius, trebuie să subliniem faptul că poezia exilului pe care ne propunem să o analizăm cu acest prilej, este generată de o etapă a vieții autorului. Este bine cunoscut faptul că, în anul 8 p.Chr., Ovidius a fost relegat la Tomis, la țărmul Pontului Euxin, fapt ce i-a produs multe suferințe, rupându-l de viața sa de răsfațat al Romei, îndepărtându-l de mult iubita și în versuri cântata sa soție, făcându-l să se îndoiască de fidelitatea unor prieteni, inspirându-i teamă pentru siguranța sa fizică și mintală, mai ales că nicio rugă de-a sa de a fi iertat de către împărat nu s-a arătat a fi cu succes. Atitudinea scriitorului, trăirile și reacțiile sale din timpul exilului sunt strâns legate de felul în care viețuia la Roma.

În momentul plecării sale la Tomis, Ovidius era un poet apreciat și un om îndrăgit, ceea ce a făcut mult mai dificilă ruptura de toți cei dragi și de tot ceea ce-i era drag. Nu este surprinzător faptul că: „Relegarea a avut pentru Ovidiu un puternic efect traumatizant. Îndepărtarea de Roma și lungii ani petrecuți în surghiun au prilejuit frustrări acerbe, de care, până în anul 8 e.n., poetul dezinvolt, monden și extravertit fusese scutit.” (Cizek 1994, 351).

Poezia exilului, redactată în distih elegiac, „metrul confidențelor și al intimității” (Grimal 1997, 275), reprezentată de cele 5 cărți ale *Tristelor*, însumând 50 de scrisori, și de cele 4 cărți ale *Epistolelor din Pont*, însumând 46 de scrisori, îl pune pe poetul Ovidius într-o nouă lumină, acesta întorcându-se spre sine însuși, recunoscându-și slăbiciunile, temerile, dezamăgirile, nefericirea pricinuită de singurătatea în mijlocul necunoscutului, în mijlocul unor oameni guvernați de alte tradiții, de alte moravuri, vorbitori ai unei limbi necunoscute. În această mult încercată perioadă, autorul folosește poezia „ca suport, ca rațiune supremă a existenței creatorului, fără de care însăși condiția sa de poet, și cu atât mai mult, condiția sa pur umană s-ar prăbuși definitiv.” (Franga 1997, 259). Așadar, în această nouă etapă a carierei sale, Ovidius „crează o nouă formă de elegie, dependentă de un lirism înnoit, care îmbracă tiparele poemului autobiografic, închipuit ca un jurnal al tribulațiilor autorului și al relegării” (Cizek 1994, 351). În poezia exilului, Ovidius „își dezvăluie cele mai elementare reacții: este uman, tandru, emoționat față de modul de trai aspru al tomitanilor, apăsător de nostalgia Romei și a Italiei, de perceperea lungă a scurgerii timpului” (Ibidem, 352).

Operele lui Ovidius din exil au fost adesea criticate, reproșându-le repetarea motivelor, pe de o parte, și lipsa de sinceritate, pe de altă parte. Însă, caracterul repetitiv al motivelor este lesne de înțeles, câtă vreme poezia exilului devine purtătorul de cuvânt al poetului la Roma și scopul său principal este acela de a-i pleda cauza, de a-i obține iertarea, fapt ce justifică lamentațiile, stăruința, strigătele de durere și de disperare ale autorului regăsite în majoritatea elegiilor. Mai mult, „Ovidiu rămâne un poet elegiac a cărui poezie este expresia directă și imediată a vieții. [...] Viața este monotonă, la fel și poezia. Viața este în general oribilă, iar poezia cu greu poate fi diferită.”¹ [tr.n.]

¹ „Ovid remains an elegiac poet whose poetry is the direct and immediate expression of life. [...] Life is monotonous, and so is poetry. Life is generally horrible, and poetry can hardly be different.”

(Galasso 2009, 204). În ceea ce privește lipsa de sinceritate: „Poetul a fost învinuit că a sacrificat adevărul simțirii, «spiritului» și frivolității; i s-a reproșat lipsa unei adânci meditații și «a elevației morale»”(Naum 1972, V). Însă, ce poate fi nesincer în suferință? Ce poate fi nesincer în dorul cumplit după familie, prieteni și patrie? Ce poate fi nesincer în singurătate și boală? Exagerările neajunsurilor, pe de altă parte, sunt justificabile, câtă vreme ținta sa a fost aceea de a demonstra că locul exilului nu-i priește, că nu este potrivit pentru el din niciun punct de vedere.

În ceea ce-l privește pe Ovidius, diversitatea se manifestă, vreme îndelungată, în sensu-i etimologic, *divesitas,-atis* desemnând divergența, opoziția, contradicția, precum și deosebirea, varietatea, cu referire la limbă. Astfel, la baza cuvântului se situează verbul *diverto, divertere, divertit, diversum*, compus al lui *verto* (Ernout, Meillet 2001, 726), care are sensurile de „a se întoarce în sens opus”, „a se separa”, „a se diferenția”, „a se despărți”.

Încă dintru început, Ovidius decide că spațiul geografic în care va fi obligat să trăiască este unul ostil, atât din punct de vedere al așezării și climatului, cât și din punctul de vedere al băștinașilor și al vecinilor. În prima elegie a *Tristelor* regăsim deja o situație care sugerează diferența dintre locul în care se află autorul și locul unde și-ar fi dorit să fie, adică în patria sa. Astfel, Ovidius își însarcinează creația care va ajunge la Roma să se bucure în locul său de locurile dragi: *vade, liber, verbisque meis loca grata saluta!* „Tu locurilor scumpe te-nchină de la mine” (*Tristia*, I, 1, v.15), iar, dacă vreun compatriot se va arăta interesat să afle cum o duce, misiunea sa va fi: *vivere me dices, salvum tamen esse negabis!* „Să-i spui că sunt în viață, dar mort sunt între oameni” (*Ibidem*, v.19). Așadar, plecarea în exil reprezintă pentru poet dispariția în neant, spiritul fiindu-i înfrânt odată cu despărțirea de cei dragi, de locurile dragi, de avuția sa materială și spirituală, de patria căreia i-a arătat mereu fidelitate, de un *modus vivendi* potrivit sufletului său. Ideea schimbării este reluată și în epistola 8 din cartea I, în care poetul se dovedește în mod dureros conștient de faptul că fiecare aspect al vieții lui va fi diferit odată cu începerea supraviețuirii în exil:

*conversis Solque recurret equis:
omnia naturae praepostera legibus ibunt,
parsque suum mundi nulla tenebit iter*

„De-acuma se va-ntoarce și soarele din cale, [...]

Se vor întoarce toate pe dos în lumea asta

Nimic n-o să mai meargă pe drumul cel de ieri!” (*Tristia*, I, 8, v.1-6).

În același sens, în elegia a 10-a din cartea a V-a, măcinat de trecerea lentă și dureroasă a timpului, autorul mărturisește: *Scilicet in nobis rerum natura novata est* / „A firii rânduială e alta pentru mine” (*Tristia*, V, 10, v.9). Deoarece: „Exilul creează

cel mai adesea o anumită depersonalizare a victimei.”¹ [tr.n.] (Claasen 2009, 179), Ovidius afirmă: *cernimus, et, qui sim qui fuerimque, subit!* „Și mă gândesc la ceea ce sunt și la ce-am fost.” (*Tristia*, III, 8, v.38).

Importantă pentru contextul analizat este și cea de-a 11-a elegie a cărții I, *Epilog*, în care autorul mărturisește că scrisorile primei cărți au fost redactate în timpul călătoriei spre Tomis, desfășurate în condiții vitrege, pe când, împărtășește el, *aut haec me, gelido tremere cum mense Decembri!* „tremuram de frigul de gheață-a lui decembre” (*Tristia*, I, 11, v.3) și *saepe ego nimboris dubius iactabar ab Haedis!* „Iezii furtunatici mă tot zvârleau pe mare” (*Ibidem*, v.13), iar *fuscabatque diem custos Atlantidos Ursae!* „păzitorul Ursei întuneca văzduhul” (*Ibidem*, v.15) și *aut Hyadas seris hauserat Auster aquis!* „austrul potopul Hiadelor sporea” (*Ibidem*, v.16). Într-o astfel de situație, exilatul, care s-a bucurat până în acel moment de o climă blândă și de o viață pe măsură, după cum însuși mărturisește într-o altă elegie: *Quique, fugax rerum securaque in otia natus, / mollis et inpatiens ante laboris eram,* „Eu, care înainte, născut spre-o viață lină, / Plăpând fugeam de treburi și munca n-o răbdam” (*Tristia*, III, 2, v.9-10), se vede cuprins de spaimă, atât din cauza furtunii, cât și din cauza realității care-l va aștepta odată ajuns la destinație, „considerându-și exilul ca o jertfă de sine” (Nicola 2019, 29). Relevante în acest sens sunt versurile:

*quocumque aspexi, nihil est nisi mortis imago,
quam dubia timeo mente timensque precor.
attigero portum, portu terrebor ab ipso:
plus habet infesta terra timoris aqua;
nam simul insidiis hominum pelagique laboro,
et faciunt geminos ensis et unda metus.*

„Oriunde-ntorc privirea, văd numai chipul morții,
De care-n al meu suflet mă tem, dar o implor!
În port de voi ajunge, mă înspăimântă portul!
Mai mult decât de apă, mi-i frică de pământ!
Și oamenii și marea la fel mă trag în cursă
de sabie și apă la fel mă înspăimânt.” (*Tristia*, I, 11, v.23-28).

Constatăm dorința de moarte a poetului, pe care nu se sfiește să o invoce în mai multe rânduri, atât în *Tristele*, cât și în *Ponticele* și care este percepută de acesta drept o formă de salvare, o formă de curmare a suferințelor fizice și psihice produse de schimbarea majoră din viața lui, exilul.

Autorul percepe Tomisul drept graniță a lumii civilizate, drept capăt de lume: *Longius hac nihil est, nisi tantum frigus et hostes, / net maris adstricto quae coit unda gelu!* „Nimic de-aici încolo! Doar frigul și dușmanul/ Și marea cu talazul de ger

¹ „Exile often creates a certain depersonalization of the victim.”

înmărmurit.” (*Tristia*, II, v.195-196). Distanța față de locurile natale îi pare năucitoare, după cum sugerează versurile

orbis in extremi iaceo desertus harenis,/ fert ubi perpetuas obruta terra nives./
„în fundul lumii eu zac, pe prundul mării./ în veșnică zăpadă de-a pururi îmbrăcat.” (*Ex Ponto*, I, 3, v.49-50).

De nenumărate ori autorul subliniază micimea locului ce i-a fost destinat, în comparație cu Roma, pomenind despre *in extremis ignoti partibus orbis/* „țărături neștiute” (*Tristia*, III, 3, v.3), despre *deformia litora/* „înfricoșate țărături” (*Tristia*, V, 2, v.63), despre *ustus ab assiduo frigore Pontus/* „Pontul ars de ger” (*Tristia*, III, 2, v.8), despre *Euxini litora Ponti/ dictus ab antiquis Axenus ille fuit/* „Pontul/ cel căruia-n vechime i-au zis «neospătos»” (*Tristia*, IV, 4, v.55-56). Această viziune este justificată, autorul dorind să pună în evidență dezavantajele locului, mai ales că: „Nu putem aștepta de la un poet, cu atâta mai puțin de la un poet exilat, o descriere adecvată a orașului. A fost în interesul lui să zugrăvească o imagine sumbră. Și totuși, dacă suntem de acord cu exagerarea greutăților sale, există suficiente detalii cu care să formăm o concepție destul de bună despre căminul nenorocirii poetului.”¹ [tr.n.] (Ovid 1939, XXVI). În lucrările sale din exil, Ovidius tânjește neconținut după Roma: „orașul absent este obiectul dorului, a cărui prezență este evocată de un poet care creează o Roma virtuală prin versul său.”²[tr.n.] (Volk 2010, 97).

În cea de 4-a elegie a cărții a IV-a a *Tristelor*, autorul face o scurtă incursiune, subiectivă, în mitologia și tradițiile de la țărmul actualei Mări Negre, amintind jertfele umane pe care barbarii din apropiere le aduceau, subliniind faptul că locul era evitat de oamenii onorabili și foarte căutat de cei ticăloși. Face neconținut comparație între romani și băștinași, pentru a accentua dezavantajele noii sale vieți. O astfel de secvență regăsim în epistola a 8-a din cartea I adresată unui prieten trădător, incapabil de a se emoționa în fața nenorocirii sale, pe care-l compară cu un vlăstar al acestei zone potrivnice:

*non ego te genitum placida reor urbe Quirini,
urbe, meo quae iam non adeunda pede est,
sed scopulis, Ponti quos haec habet ora sinistri,
inque feris Scythiae Sarmaticisque iugis:
et tua sunt silicis circum praecordia venae,
et rigidum ferri semina pectus habet*

„Eu cred că nu cetatea cea blând-a lui Quirinus,
În care nu mai poate călca piciorul meu,

¹ „We cannot expect from a poet, much less from an exiled poet, an adequate description of the town. It was his interest to paint a gloomy picture. And yet if we allow for his exaggeration of the hardships, there are details enough with which to form a fairly good conception of the poet's hostility of calamity.”

² „the absent city is the object of longing, whose presence is conjured up by a poet who creates a virtual Rome in his verse”.

Născutu-te-a pe tine, ci stâncile și munții
 Din Sciția și țărmul sălbaticului Pont:
 Căci inima ta este de cremene încinsă
 Și pieptu-ți nu se-ndoaie, căci pieptul ți-i de fier” (*Tristia*, I,8, v.37-42)

Un element care i-a produs disconfort lui Ovidius în exil și pe care nu contenește să-l amintească de-a lungul scrisorilor este frigul: *Solus ad egressus missus septemplicis Histri/ Parrhasiae gelido virginis axe premor./* „Trimis aici, la Istrul cu șapte guri, eu singur,/ Îngheț, sub Ursa mare, de frigul cel cumplit” (*Tristia*, II, v.189-190). În acest sens, un loc aparte ocupă epistola a 10 din cartea a III-a a *Tristelor*, *Iarna în țara geților*. Un alt aspect vizat de autor în această scrisoare este diveristatea etnică de care este înconjurat: *Sauromatae cingunt, fera gens, Bessique Getaeque./ quam non ingenio nomina digna meo!* „Mă-ncing de pretutindeni sarmații barbari, geții/ Și besii, ah! Ce nume! Nedemne de-al meu vers” (*Tristia*, III, 10, v.6-7).

Zona este una periculoasă, după cum ne-a înștiințat în mai multe rânduri autorul: *barbara pars laeva est avidaeque adsueta rapinae./ quam cruor et caedes bellaque semper habent/* „Și barbarii din stânga sunt puși pe jafuri numai/ Acolo-i numai sânge, războaie și omor” (*Tristia*, I, 11, v.31-32) sau:

*nec me tam cruciat numquam sine frigore caelum,
 glaebaque canenti semper obusta gelu,
 nesciaque est vocis quod barbara lingua Latinae,
 Graecaque quod Getico victa loquela sono est,
 quam quod finitimo cinctus premor undique Marte,
 vixque brevis tutum murus ab hoste facit.
 Pax tamen interdum est, pacis fiducia numquam.
 Sic hic nunc patitur, nunc timet arma locus.*

„Nu-s chinuit atâta de frigul care-i veșnic,
 De câmpul ars tot timpul de gerul cel cărunt,
 De graiul cel sălbatic, străin de limba noastră,
 Și care biruita și limbile grecești,
 Cât de războiul care mă-mpresură de-aproape:
 De el abia mă apăr cu-un zid așa de mic.
 Din când în când e pace, dar teamă totdeauna:
 Ori vezi cu ochii moartea, ori stai cu frica-n sân.” (*Tristia*, V, 2, v.65-72)

Unica siguranță în fața atacurilor barbare le-o oferă, lui și locuitorilor Tomisului, Dunărea: *medio defendimur Histro:/ ille suis liquidis bella repellit aquis./* „ne îngrădim cu Istrul/ El numai ne păzește de crunte năvăliri” (*Tristia*, III, 10, v.7-8), însă în timpul iernii, aceasta devine un pod de gheață pe care dușmanii pot trece nestingheriți: *quaeque aliae gentes, ubi frigore constitit Hister./ dura meant celeri terga per amnis equo./* „celelalte ginte, ce vin când Istru-ngheață/ Pe-a râului spinare, cu caii lor cei iuți”

(*Ex Ponto*, I, 2, v.79-80) și prăda avuțiile sărmanilor plugari care au trudit atât pentru a-și asigura cele necesare traiului pe perioada grea a iernii. Mulți dintre aceștia sfârșesc uciși sau sunt luați prizonieri, iar bunurile care le prisosesc agresorilor sunt incendiate. Surprindem, în această situație, simpatia poetului pentru locuitorii nenorociți ai Tomisului. Consecințele nefaste ale acestor confruntări sunt exprimate și în elegia a 2 din cartea I a *Ponticelor*: *tecta rigent fixis veluti velata sagittis/ portaque vix firma submouet arma sera./* „Ca parii stau pe case săgețile înfipte,/ Abia ne mai păzește zăvorul de la porți” (*Ex Ponto*, I, 2, v.21-22).

La fel de semnificative în acest sens sunt versurile din cartea a II-a *Tristelor*, în care autorul urmărește să-l impresioneze pe destinatar, Împăratul Augustus în speță, pomenindu-i pericolele de care este pândit și care-i amenință viața în sens concret: *Iazyges et Colchi Tereteaque turba Getaeque/ Danuvii mediis vix prohibentur aquis;/* „Nici Dunărea nu poate să mă păzească bine/ De hoarda meteree, de geți, iagizi și colhi” (*Tristia*, II, v.191-192). Atacurile acestor populații barbare nu pot fi controlate, mai ales datorită faptului că acești barbari nu se supun nici supremației romane, nici alteia, făcându-și legea singuri și fiind obișnuiți cu condițiile grele pe care le impune un astfel de conflict, după cum indică și versurile din epistola a 2-a a *Ponticelor*:

*Maxima pars hominum nec te, pulcherrima, curat,
Roma, nec Ausonii militis arma timet.
Dant illis animos arcus plenaequae pharetrae
quamque libet longis cursibus aptus equus
quodque sitim didicere diu tolerare famemque*

„De tine-aceste hoarde, o! Roma cea frumoasă,
N-au frică, nici de arma soldatului roman,
Căci ele cred în arcuri și-n cucurele pline
Și-n caii, care, sprinteni, pustiului s-aștern;
Și ele știu să rabde de foame și de sete” (*Ex Ponto*, I, 2, v.81-85).

Pax augustana devine aici o utopie, după cum subliniază și versurile: *vix hac invenies totum, mihi crede, per orbem/ quae minus Augusta pace fruatur humus.* „Nu vei găsi pe lume un loc în care pacea/ Lui August mai străină să fie ca aici.” (*Ex Ponto*, II, 5, v.17-18).

Pericolul însă nu vine doar din afara zidurilor, ci și din interior, unde viețuiesc și populații barbare:

*Vix ope castelli defendimur; et tamen intus
mixta facit Graecis barbara turba metum.
Quippe simul nobis habitat discrimine nullo
barbarus et tecti plus quoque parte tenet.*

„Rău te-ngrădești cu zidul, dar chiar și înăuntru
 Duci frica unor barbari amestecați cu greci.
 Doar barbarii de-a valma cu noi își duc viața:
 Mai mult de jumătate din case le au ei.” (*Tristia*, V, 10, v.27-30).

Conform mărturisirilor poetului, au fost situații, de-a lungul anilor de exil, când el însuși, foarte nepriceput într-ale artei militare, a fost nevoit să ia arma-n mână în scopul de a se apăra. Considerăm o potrivită dovadă versurile primei elegii din cartea a IV-a a *Tristelor*:

*aspera militiae iuvenis certamina fugi,
 nec nisi lusura movimus arma manu;
 nunc senior gladioque latus scutoque sinistram,
 canitiem galeae subicioque meam.
 nam dedit e specula custos ubi signa tumultus,
 induimus trepida protinus arma manu.*

„Eu, care-n tinerețe, am cam fugit de arme
 Și numai pe la jocuri cumva le-am mânuit,
 Bătrân acum, cu scutul și sabia în mână,
 Îmi pun, vai mie! Coiful în capul meu albit!
 Îndată ce străjerul dă strigăt de alarmă,
 Cu mâini infiorate eu armele încing” (*Tristia*, IV, 1, v.71-76),

precum și următoare versuri din ce-a de 8-a epistolă a primei cărți a *Ponticelor*:
Vivimus adsiduis expertes pacis in armis/ dura pharetrato bella movente Geta./
 „Trăiesc cu arma-n mână mereu, nu mai am pace:/ Mereu aruncă getul din tolba lui săgeți.” (*Ex Ponto*, I, 8, v.5-6).

Iarna, acest anotimp distrugător, în sens material, câtă vreme vântul dezgolește casele, surpă turnurile și facilitează, în plus, atacurile dușmanilor, este guvernat de ger, de crivăț și de ninsoare, albul fiind predominant, culoare frecvent amintită de Ovidius pentru a sublinia monotonia și tristețea ce-l înconjoară. Este cu siguranță o exagerare din partea lui Ovidius susținerea ideii că zăpada se păstrează mai mulți ani la rând. Această idee a zăpezii permanente, exprimată în elegii ale *Tristelor*, este reluată și în versurile din elegia a 2-a a primei cărți a *Ponticelor*: *Adde loci faciem nec fronde nec arbore tecti/ et quod iners hiemi continuatur hiems./* „Nu-i frunză, nu e arbor,/ Și iarnă după iarnă urmează ne-nterupt” (*Ex Ponto*, I, 2, v.23-24). Exagerare este și susținerea faptului că în această perioadă vinul nu se găsește decât în stare solidă: *nudaque consistunt, formam servantia testae,/ vina, nec hausta meri, sed data frustra bibunt/* „Aici vinu-ngheață și el păstrează chipul/ Ulciorului, și nu-l bei, ci-l farâmi în bucăți!” (*Tristia*, III, 10, v.23-24) sau imaginea mării înghețate: *Vidimus ingentem glacie consistere pontum,/ lubricaque inmotas testa premebat aquas./* „Chiar și noianul mării eu l-am văzut că-ngheață/ Și sub o carapace el stă încătușat” (*ibidem*, v.37-38) sau a

mării lipsite de soare: *Neve fretum laudes terra magis, aequora semper/ ventorum rabie solibus orba tument./* „De laudă nici marea nu este: fără soare,/ În veci de-un vânt sălbatic noianu-i vânzolit.” (*Ex Ponto*, I, 3, v.53-54). O altă exagerare, cel mai probabil, o reprezintă faptul că băștinașii, de frica atacurilor prădătoare ale dușmanilor, ar renunța la cultivarea holdelor, chiar și atunci când condițiile ar fi prielnice, dovadă versurile:

*Tunc quoque, cum pax est, trepidant formidine belli,
nec quisquam presso vomere sulcat humum.
Aut videt aut metuit locus hic, quem non videt, hostem;
cessat iners rigido terra relicta situ.*

„Aici și-n timp de pace războiul te-nfioară,
Și nimene nu trage o brazdă pe ogor.
Îl vezi sau nu pe dușman, de dânsul tot ți-e teamă.
Pământurile toate paragină rămân.” (*Tristia*, III, 10, v.67-70).

La fel de nejustificată rămâne și susținerea faptului că vița-de-vie nu ar da roade și că pomii fructiferi ar lipsi cu desăvârșire:

*Non hic pampinea dulcis latet uva sub umbra,
nec cumulant altos fervida musta lacus.Poma negat regio*

„În umbra cea de viță un strugur nu s-ascunde,
Nu fierbe mustul dulce în căzile adânci,
Și poame nu-s pe-aice” (*Ibidem*, v.71-73).

Un alt neajuns pentru poet îl reprezintă absența surselor de apă potabilă, după cum sugerează versul: *aequoreo bibitur cum sale mixta palus./* „Aici, în Pont, bei apă sărată de prin bălți.” (*Ex Ponto*, II, 7, v.74). În fapt, poetul nu găsește nimic pozitiv în locul surghiunului, nimic care să-i aline boala și singurătatea, după cum se confesează în versurile:

*Nec caelum patior, nec aquis adsuevimus istis,
terraque nescioquo non placet ipsa modo.
Non domus apta satis, non hic cibus utilis aegro,
nullus, Apollinea qui levet arte malum*

„Nu m-am deprins cu apa, nici aerul nu-l sufăr,
Și, nu știu cum, nu-mi place nici chiar pământul lor.
Nici casă n-am ca lumea, nici hrană de om bolnav,
Nu-i nimene cu leacuri s-aline răul meu.” (*Tristia*, III, 3, v.7-10).

Într-o altă elegie, trimisă soției, prima din cartea a III-a *Ponticelor*, poetul se revoltă asupra pământului scitic, pe care-l consideră vinovat pentru nenorocirile sale prezente: *"Tu pessima duro/ pars es in exilio, tu mala nostra gravas./*„tu-mi ești nenorocirea/ Exilului, tu numai sporești al meu amar” (*Ex Ponto*, III, 1, v.9-10) și căruia-i reproșează absența vegetației, a roadelor, a viței de vie, a arborilor și a câmpului înverzit, a păsărilor și a fântânilor. Mai mult, planta pe care o consideră predominantă este pelinul: *Tristia per vacuos horrent absinthia campos/ conveniensque suo messis amara loco./* „Pelinul umple locul pe câmpurile triste:/ Amar e și pământul și rodul lui amar!” (*Ibidem*, v.23-24).

În elegia a-8- a din cartea a III-a a *Ponticelor* autorul surprinde alte neajunsuri ale ținutului tomitan, pe când caută să-i trimită prietenului său Fabius Maximus un cadou potrivit și nu găsește nimic. Astfel autorul menționează absența metalelor prețioase și a porfirei, asprimea lânii, singura variantă de cadou care să pună în evidență caracteristica locului rămânând tolba cu săgeți. Semnificative în această elegie sunt versurile care descriu femeile din Tomis, cu îndeletniciri atât de diferite față de cele ale femeilor romane:

*arte Tomitanae non didicere nurus.
Femina pro lana Cerealia munera frangit
subpositoque gravem vertice portat aquam.*

„Iar fetele din Tomis nu se pricep la tors.
Aici, la noi, femeia își macină făina,
Urciorul greu cu apă și-l duce ea pe cap.” (*Ex Ponto*, III, 8, v.10-12).

În timp de iarnă, la fel de deplorabilă este și imaginea geților în opinia lui Ovidius:

*Pellibus et sutis arcent mala frigora bracis,
oraque de toto corpore sola patent.
Saepe sonant moti glacie pendente capilli,
et nitet inducto candida barba gelu;*

„Atunci, de frig, barbarii își pun pe ei cojoace,
Își pun ițari: nu-și lasă decât obrazul gol;
Iar țurțurii de gheață le zuruie în plete,
De alba promoroacă scânteie barba lor” (*Tristia*, III, 10, v.20-22).

Un alt detaliu privitor la îmbrăcămintea localnicilor este surprins de autor în elegia a 6-a din cartea a IV-a: *vulgus adest Scythicum bracataque turba Getarum/* „Aici văd numai hoarda de geți ce poartă cioareci” (*Tristia*, IV, 6, v.47). La fel de semnificativă este și elegia a 7-a din cartea a V-a intitulată *Între barbari*, în care,

dincolo de trimiterile etnice, autorul îi prezintă pe cei în mijlocul căruia a ajuns să trăiască drept niște oameni fioroși atât la aspect, cât și la comportament, ambele pe măsura îndeletnicirilor lor războinice:

*Mixta sit haec quamvis inter Graecosque Getasque,
a male pacatis plus trahit ora Getis.
Sarmaticae maior Geticaeque frequentia gentis
quibus est nemo, qui non coryton et arcum
telaque vipereo lurida felle gerat.
Vox fera, trux vultus, verissima Martis imago,
non coma, non ulla barba resecta manu,
dextera non segnis fixo dare vulnera cultro,
quem iunctum lateri barbarus omnis habet.*

„Cu geții în amestec sunt grecii pe-aice,
Dar geții cei sălbatici îi covârșesc pe greci.
Călări pe cai, puzderii, sarmații și cu geții
Tot mișună pe drumuri: când vin, când iar se duc!
Nici unul nu-i să n-aibă la dânsul arc și tolbă,
Și cu venin de șarpe sunt unse-a lor săgeți.
Au glas și chip sălbatic, aidoma lui Marte;
Nici barba nu și-o taie, nici pletele din cap,
Și mâna lor îndată te-njunghie cu cuțitul,
Căci tot barbarul poartă la coapsă un cuțit.” (*Tristia*, V, 7, v.11-20).

În aceeași elegie, autorul ne informează cu privire la cruzimea acestora, la lipsa lor de responsabilitate în fața legilor, la sălbăticia lor aflată în concordanță cu trăsăturile peisajului, la faptul că poetul nu poate găsi nici măcar o ființă cu care să se poată înțelege în limba latină, aceasta fiindu-le tuturor necunoscută, dovedind lipsa acestora de cultură:

*esse nihil toto tristius orbe potest,
sive homines, vix sunt homines hoc nomine digni,
quamque lupi, saevae plus feritatis habent.
Non metuunt leges, sed cedit viribus aequum,
victaque pugnaci iura sub ense iacent.
Pellibus et laxis arcent mala frigora braxis,
oraque sunt longis horrida tecta comis.
In paucis remanent Graecae vestigia linguae,
haec quoque iam Getico barbara facta sono.
unus in hoc nemo est populo, qui forte Latine
quaelibet e medio reddere verba queat.*

„În toată lumea asta nu este loc mai trist;

Iar de mă uit la oameni, mai cruzi sunt decât lupii:
 Abia dacă sunt vrednici de numele de om!
 De legi ei nu au frică, dreptatea-i încălcată:
 De sabie răzbită, ea zace la pământ.
 Pe fața lor cumplită curg pletele netunse,
 Țării și cojocul îi apără de frig.
 La unii se văd urme de limbă elinească,
 Dar barbară ș-aceasta în gura unui get.
 Nu-i nime între dânșii să poată-n latinește
 Să spună chiar cuvântul cel mai obișnuit.” (*ibidem*, v.44-54).

Elegia a 12 a din cartea a III-a a *Tristelor*, intitulată *Primăvară*, aduce o pată de culoare în peisajul monoton de la Pontul Euxin și surprinde o oază de speranță, de destindere și de bucurie în cuvintele autorului:

*Iam violam puerique legunt hilaresque puellae,
 rustica quae nullo nata serente venit;
 prataque pubescunt variorum flore colorum,
 indocilique loquax gutture vernat avis;
 utque malae matris crimen deponat hirundo
 sub trabibus cunas tectaque parva facit;
 herbaque, quae latuit Cerealibus obruta sulcis,
 exit et expandit molle cacumen humo;*

„Copiii cei zburdalnici, copilele voioase
 Culeg din iarba verde sfielnici toporași.
 Cu flori în fel de fețe câmpiile se-mbracă
 Și păsări guralive pe ramuri ciripesc.
 Și, uite, rândunica sub grindă-și face cuibul,
 Sărmana! A să poată spăla al ei păcat.
 Și,uite, grâul verde, cea stat ascuns sub glie,
 Își scoate colțul fraged din umedul pământ.” (*Tristia*, III,12, v.5-12).

Odată cu trecerea anilor vitregiți de obținerea iertării sau mutării locului de exil, poetul este pătruns de dorința de adaptare, singura capabilă a-i oferi o oarecare stabilitate emoțională și spirituală. Menționăm astfel însemnătatea următoarele versuri din ce-a de-a 8-a elegia a cărții I a *Ponticelor* adresată lui Severus:

*Ipse ego, ne solitis insistant pectora curis,
 ducam ruricolos sub iuga curva boves
 et discam Getici quae norunt verba iuveni
 adsuetas illis adiciamque minas.
 Ipse manu capulum pressi moderatus aratri
 experiar mota spargere semen humo.*

*Nec dubitem longis purgare lignonibus herbas
et dare iam sitiens quas bibat hortus aquas.*

„Ah, ca să uit durerea ce inima-mi încinge,
Și boii cei sarmatici i-aș pune eu la plug,
Aș învăța și limba de care ei ascultă,
I-aș îndemna din gură să opintească-n jug.
De corn ținându-mi plugul, în țarnă l-aș înfige,
Aș arunca sămânța pe câmpul cel brăzdat;
Eu nu m-aș da în lături nici să-mi plivesc grădina
De buruieni, nici apă să-i dau când a-nsetat.” (*Ex Ponto*, I, 8, v.53-60).

Deși, după cum am menționat în mai multe rânduri, pe parcursul expunerii, Ovidius a fost cel mai mult chinuit în exil de spaima morții, o altă pricină de suferință pentru poet o reprezintă neputința comunicării cu cei din jur, generată în primul rând de spaimă, după cum clarifică autorul în versurile următoare:

*Nulla mihi cum gente fera commercia linguae:
omnia solliciti sunt loca plena metus.
utque fugax avidis cervus deprensus ab ursis,
cinctave montanis ut pavet agna lupis,
sic ego belligeris a gentibus undique saeptus
terreor, hoste meum paene premente latus.*

„Cu barbarii de-aice nu pot să intru-n vorbă.
E plin de groază locul, de toate mă-nfior
Ca cerbul peste care dau urșii cei prădalnici
Ca mielul de la munte de lupi înconjurat,
Și eu, încins aice de ginți războitoare,
Mă tem în orice clipă de-un dușman înarmat.” (*Tristia*, III, 11, v.9-14),

dar și de necunoașterea limbii:

*Saepe aliquod quaero verbum nomenque locumque,
nec quisquam est a quo certior esse queam.
Dicere saepe aliquid conanti (turpe fateri)
verba mihi desunt dedidicique loqui.*

„Ades caut un nume, un loc sau chiar o vorbă,
Dar nime nu mă poate pe mine lumina,
Ades încerc a spune ceva -mi-i și rușine-!
Și nu găsesc cuvântul. Nu știu să mai vorbesc!” (*Tristia*, III, 14, v.43-46).

Necunoașterea limbii determină și o percepție posibil deformată asupra celor din jur, câtă vreme autorul, care comunică pe baza semnelor și a gesturilor, poate interpreta

greșit un gest, un zâmbet, adăugând un nou motiv de suferință și de distanțare de cei din jur, de alienare, mai ales datorită convingerii că i se dorește răul și este mereu batjocorit, dovadă în acest sens versurile:

*per gestum res est significanda mihi.
Barbarus hic ego sum, qui non intellegor ulli,
et rident stolidi verba Latina Getae;
meque palam de me tuto mala saepe loquuntur,
forsitan obiciunt exiliumque mihi.
utque fit, in me aliquid ficti, dicentibus illis
abnuerim quotiens annuerimque, putant.*

„Nu pot decât prin semne cu ei să mă-nțeleg.
Eu sunt aice barbar: nu mă pricepe nime
Și geții râd ca proștii de graiul meu latin.
Ei mă vorbesc adese de rău, și chiar pe față:
Exilul meu se vede că mi-l înfruntă ei.
Când fac vreun semn cu capul la ceea ce spun dânșii
Gândesc ei despre mine ceva- ce-or fi gândind!” (*Tristia*, V, 10, v.36-42).

Însă, trecerea timpului i-a adus poetului o oarecare resemnare și în această privință, situația comunicării îmbunându-se odată cu învățarea limbii localnicilor, survenind însă o altă pricină de suferință: aceea a uitării proprii limbi, ceea ce reprezintă în fapt o anulare a propriei identități, o ruptură definitivă cu viața sa anterioară și cu Roma: *Ipse mihi videor iam dedidicisse/ Latine: nam didici Getice Sarmaticeque loqui./* „Chiar limba mea de-acasă mi-i teamă c-am uitat-o./ Căci astăzi ca sarmații și geții eu vorbesc.” (*Tristia*, V, 12, v.57-58). Uitarea proprii limbi reprezintă o nenorocire pentru poet: „Pierderea limbii sale materne ar fi, bineînțeles o experiență personală traumatizantă pentru orice poet pentru care limba este cea mai prețioasă posesie”¹ [tr.n.] (Mc Gowan 2009, 149).

Resemnarea și acceptarea propriului destin aduc cu sine și o nouă perspectivă asupra locului de exil, după cum evidențiază versurile:

*Nil fore dulce mihi Scythica regione putavi:
iam minus hic odio est quam fuit ante locus.
Tandem aliquid pulsa curarum nube serenum*

„În Sciția crezusem că nu-i nimic să-mi placă,
Ș-acuma, uite, locul nu-mi pare-așa de trist.
Prin negura durerii văzui și cer albastru” (*Ex Ponto*, II, 1, v. 2-5).

¹ „Loss of his native tongue would of course be a traumatic personal experience for any poet from whom language is the most precious of possessions”.

În epistola a 9-a din cartea a IV-a a *Ponticelor*, Ovidius își asigură destinatarul, pe Graecinus, că, în ciuda tuturor necazurilor îndurate în exil și a tuturor neajunsurilor, firea sa nu s-a schimbat:

*nec cum fortuna mens quoque versa mea est.
quies animi quam tu laudare solebas,
ille vetus solito perstat in ore pudor.*

Nu mi-am schimbat nici firea când soarta-mi s-a schimbat.
A mea seninătate, de tine lăudată,
Și vechea mea sfială pe față mi-au rămas.” (*Ex Ponto*, IV, 9, v.90-92).

Acest lucru îi asigură bune relații cu localnicii, care nu au nimic să-i reproșeze, care-l apreciază, care-i susțin dorințele și care-l ajută, una dintre dovezi reprezentând-o faptul că l-au scutit de taxe:

*per annos
femina de nobis virve puerve queri.
Hoc facit ut misero faveant adsintque Tomitae,
haec quoniam tellus testificanda mihi est.
Illi me, quia velle vident, discedere malunt,
respectu cupiunt hic tamen esse sui.
Nec mihi credideris: extant decreta quibus nos
laudat et immunes publica cera facit.*

„Și totuși, nu se plânge, de-atâția ani, de mine
Niciun bărbat de-aice, femeie sau copil
De-aceea tomitanii îmi și veghează voia:
Pe dâșii doar ca martori eu trebuie să-i iau.
Ei vor să plec fiindcă mă văd pe mine dornic,
Dar de-i întrebi pe dâșii, ei vor să stau cu ei.
Să nu mă crezi pe mine: prin hotărâre scrisă
Sunt lăudat de dâșii și sunt scutit de dări.
Orașele vecine îmi dau aceeași cinste...” (*Ex Ponto*, IV, 9, v.91-103).

La rândul său, Ovidius îi asigură pe tomitani de afecțiunea sa, asigurându-i că în versurile sale, el blamează doar locul neprielnic, nu și oamenii: *quos ego, cum loca sim vestra perosus, amo/* „Urăsc a voastre locuri, dar vă iubesc pe voi” (*Ex Ponto*, IV, 14, v.24), *In loca, non homines verissima crimina dixi/* „Nu oamenii, ci locul l-am blestemat în versuri” (*ibidem*, v.29).

În ciuda acestei apropieri de localnici, a recunoștinței de a fi bine primit în rândurile lor și a adaptării la noua viață, poetul și-a păstrat credința romană și vechile

convingeri, aducând ofrande zeilor în mod sincer, fără a fi influențat de societatea din care face parte, precum se întâmpla pe când era la Roma, și pe măsura posibilităților sale financiare:

*Fortuna est inpar animo talique libenter
exiguas carpo munere pauper opes.
Nec vestris damus haec oculis procul Urbe remoti,
contenti tacita sed pietate sumus.*

„N-am bani pre cât mi-i voia, dar pentru zeii noștri
Din toată sărăcia, ce am, dau bucuros.
Și nu de ochii voștri, căci nu mai sunt la Roma:
Mi-ajunge în tăcere să fiu evlavios. (*Ex Ponto*, IV, 9, v.121-124).

Pentru Ovidius, în exil, poezia reprezintă singura salvare, preocuparea scrisului îndepărtându-l de grijile cotidiene și ușurându-i trecerea timpului, dar reprezentând și singura modalitate de a-l scoate, la propriu din locul potrivit în care a fost exilat. Putem susține afirmația că: „Tristele și Ponticele constituie pagina cea mai reușită a creației ovidiene, căci nu lipsesc autenticitatea și, cum am arătat, trăirea complexă a emoțiilor.” (Cizek 1994, 352).

Referințe bibliografice:

- Cizek, Eugen. 1994. *Istoria literaturii latine*. Vol. I. [București]: Societatea „Adevărul” S.A.
- Claassen, Jo-Marie.[2009]. „*Tristia*”, in Knox Peter E., *A companion to Ovid*. [New Jersey]: Wiley-Blackwell.
- Ernout, Alfred, Meillet Antoine. 2001. *Dictionnaire étymologique de la langue latine*. Paris: Klincksieck.
- Franga, Liviu. 1997. *Poetica latină clasică*. București: Editura fundației „România de Măine”.
- Galasso, Luigi. [2009]. „*Epistulae ex Ponto*” in Knox Peter E., *A companion to Ovid*. [New Jersey]: Wiley-Blackwell.
- Grimal, Pierre. [1997]. *Literatura Latină*. Traducere de Mariana și Liviu Franga, note suplimentare și cuvânt înainte de Liviu Franga, medalion biografic Pierre Grimal de Eugen Cizek. București: Editura Teora.
- McGovan, Matthew M. 2009. *Ovid in exile. Power and poetic redress in the Tristia and Epistulae ex Ponto*. Leiden: Brill.
- Ovid. 1939. *Tristia. Ex Ponto*. With an english translation by Arthur Leslie Wheeler. London. William Heinemann Ltd.
- Ovidius Publius Naso. 1972. *Tristele. Ponticele*. Traducere și prefață de Teodor Naum: București: Editura Univers.
- Volk, Katharina. 2010. *Ovid*. [New Jersey]: Wiley-Blackwell.
- <https://www.thelatinlibrary.com/ovid.html>